

en de hemelsche rust binnen den magischen kring. Toch moet ook hier er weer op gewezen worden, dat het doel van zulke lijkenbezwingingen, die in het Tantrisme een groote rol spelen en waarvan het ceremonieel in de geschriften en leeringen nauwkeurig is aangegeven, ten slotte alleen is, den Bodhisatva voor oogen te krijgen en met hem in mystieke gemeenschap te komen. Ook hier zijn misbruiken ingeslopen en Mandala's zullen ongetwijfeld voor verkeerde doeleinden vervaardigd en aangewend zijn, maar het zou onbillijk zijn, aan te nemen, dat zij alleen daarvoor bedacht zijn. Als ondergrond van het Tantrisme, zelfs in zijn terugstootendste vormen, voel ik toch altijd het brandend verlangen naar het goddelijke, naar de eenwording met het Onzegbare, het Allerhoogste.

Wat nu het merkwaardigste aan deze Mandala's is, kan de lezer in een klein boekje vinden, *Das Geheimnis der Goldenen Blüthe* dat door den uitnemenden sinoloog Richard Wilhelm en den op zijn gebied niet minder vermaarden psychoanalist C. C. Jung in vereeniging is geschreven. Daaruit zal hij ontwaren, dat zulke Mandala's herhaaldelijk door mannen en vrouwen in Europa ontworpen en geteekend zijn, van wie op goede gronden aangenomen mag worden, dat zij nooit van Tantristische praktijken gehoord hadden, maar die door een onweerstaanbaren, innerlijken drang tot het vervaardigen dier teekeningen gedreven werden en daar rust in vonden. Ik durf dit nog zoo duistere gebied niet verder te betreden, maar zoo ooit, dan past hier het zoo vaak aangehaalde woord, dat „there are more things in Heaven and Earth, thans are dreamt of in your philosophy.”

Nu ik aan het slot van dit artikel ben gekomen, voel ik maar al te zeer, hoeveel er aan ontbreekt. Ik heb veel te weinig van Boeddha zelf gezegd, ik had u over de hierarchie der Dhyâni-Boeddha's, over lichaamshoudingen en handgebaren, over de incarnatie-theorie moeten spreken, want allen zijn zij van invloed op de Thibetaansch-Boeddhistische kunst geweest. Het onderwerp is onuitputtelijk en ik heb het slechts hier en daar vluchtig aangeraakt. Laat mij tot slot dan dit nog mogen zeggen, dat het eerste, wat ons in die kunst treft, de wonderlijke, soms stuitende vermenging van het platte en het verhevene, het demonische en het goddelijke is. Telkens worden wij geërgerd door grof bijgeloof, door bloedige wreedheden. Maar daarboven rijzen steeds weer de majestueuse, hemelsche wezens, die in den bovenaardschen glans der stralende paradijzen met zachten glimlach de onwezenlijkheid van alle aardsche gebeuren verkondigen. Hoe monsterachtig de gestalte ook moge zijn, die de strijdende godheid aanneemt, als kroon draagt hij het liefelijk gelaat van den Bodhisattva, die alle wezens Verlichting en Verlossing wil brengen. Mogen ook wij hen deelachtig worden.